TİB
TÜM İKTİSATÇILAR BİRLİĞİ
AYLIK BÜLTENİ

AĞUSTOS 1976
SAYI 26

200 Kuruş

İÇİNDEKİLER

TİB adına sahibi :
GÜREL TÜZÜN

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü :
NAMIK ÖZCAN

Yönetim Yeri :
Karanfil Sok. 14/10
Kızılay/ANKARA

Basıldığı Yer :
ÖZYURT MATBAASI
Tel : 25 38 78
Ankara 1976

TÜRKİYE'DE FİYAT ENDEKSLERİ

Geçtiğimiz ayların en tartışmalı konularından birisi de Türkiye'deki enflasyon hızı oldu. Sorun, farklı fiyat endekslerinin farklı sonuçlar vermesinden doğuyor. Bu konudaki iddiaların hangisinin gerçeğe daha yakın olduğuna karar verebilmek için, herşeyden önce, bu endekslerin neyi gösterdiğini ve neyi göstermediğini ortaya koymak gerek. Ancak böyle bir karşılaştırma bizi fiyat artış hızı konusunda daha sağlıklı sonuçlara götürebilir.

Sorunun daha güncel ve önemli bir yanı ise şu : Bilindiği gibi, grev yapmanın yasaklandığı faaliyet kollarındaki işçi - işveren uzlaşmazlıkları Yüksek Hakem Kurulu kararı ile çözüme bağlanıyor. Bu Kurul yakınlarda, ücret artışlarının, DİE'nin tüketici fiyat endekslerinde gösterilen fiyat artışlarıyla sınırlandırılması gerektiğini karara bağladı. Dolayısıyla, bu tür işkollarında çalışan işçilerin alabileceği ücret artışlarının üst sınırı belirlenmiş oldu. İşte bu durum da, fiyat endeksleri üzerine eğilmeyi, bu endekslerin hayat pahalılığının gerçek boyutlarını ortaya koyup koymadığı belirlemeyi zorunlu kılıyor. Ancak, böylesine ayrıntılı bir çalışmaya girişmeden önce, mevcut fiyat endekslerinin niteliklerini, içerik ve kapsamalarını, kaba hatlarıyla da olsa, bilmekte yarar var. Bu yazıda yapılmak istenen, sözkonusu endekslerin ge-

nel düzeyde tanıtılması. İlginç olan, bu genel incelemede bile mevcut fiyat endekslerinin yetersizliğinin ortaya çıkmasıdır.

I.) Toptan Eşya Fiatları Endeksleri

Türkiye'de iki değişik toptan eşya fiat endeksi hesaplanıp yayınlanmaktadır. Bunlardan ilkini, İstanbul Ticaret Odası «Toptan Eşya Fiatları Endeksi» adıyle yayınlamakta; ikincisini ise Ticaret Bakanlığı, Konjonktör Dairesi hesaplamaktadır. Bu iki ayrı endeks hakkındaki açıklayıcı bilgiler şöyledir :

1.) İstanbul Ticaret Odası'nın Hazırladığı «Toptan Eşya Fiatları Endeksi»

1965 yılına kadar, İstanbul Ticaret Odası tarafından iki endeks yayınlanmıştır. Bunlardan biri, 52 madde ihtiva eder, ve Türkiye'nin en eski endeksidir. Bu endeks, 1927 yılında, (1913-14) döneminin ortalama fiatlarını temel yıl olarak varsayıp hesaplamakta, ve 1929 yılından 1965 yılına kadar kesintisiz yayınlanmıştır.

İstanbul Ticaret odasının yeni endeksi 1951 yılından itibaren yayınlanmaktadır. Bu endekse 94 mal dahil edilmiş ve geometrik ortalama metoduyla hesap edilmektedir. Fiatlar İstanbul'un çeşitli yerlerinden toplanmaktadır. Bazı fiatlar ise İzmir ve Bursa'dan elde edilmektedir ve genellikle aylık ortalamalar olarak hesaba katılmaktadır.

Bu endeks 7 esas gurup ve 8 alt guruptan oluşmaktadır. Bu sınıflandırma aşağıda verilmiştir.

I. Gıdalar
- a) Hububat
- b) Baklagiller
- c) Sanayii bitkileri
- d) Meyveler
- e) Tütün, kahve, çay, rakı
- f) Hayvansal gıdalar

II. Ham maddeler
- a) Sebze ham maddeleri
- b) Hayvan ham maddeleri

III. Metaller (Madenler)
IV. Tekstil
V. İnşaat malzemesi
VI. Yakıt ve enerji maddeleri
VII. Kimyasal maddeler

Endekse dahil mallar değişik ağırlıklara sahiptirler. Bu endeks iki ayrı temel yıla (1958=100) ve (1963=100) göre yayınlanmaktadır.

2.) Ticaret Bakanlığının «Toptan Eşya Fiyatları Endeksi»

Bu endeks, 1938 yılı tüketim yapısına göre ağırlıklandırılmaktadır. Bu seri 95 mala sahiptir, iki esas guruptan oluşmaktadır.

I) Gıda ve hayvansal mallar.

II) Sanayii Ham Maddeleri ve Yarı işlenmiş ürünler.

Aşağıdaki tablo I, endekse dahil malları, bunların nisbî önemlerini ve guruplar ile alt gurupların ağırlıklarını vermektedir.

Fiatların Toplanması

Endekse dahil 89 mal için 119 tane fiat üç esas kaynaktan derlenmektedir. Bunlardan ilki mal değişiminin yapıldığı piyasalardır; ikincisi «Türk Ticaret Gazetesi» ve üçüncüsü ise yapılan anketlerdir. Fiyat serilerinin mukayesesi ve güvenirliligini saptayabilmek için, malların çeşitleri ve nitelikleri açıklanmaktadır. Yani, endekse dahil edilecek mallar seçilirken malların tüketim miktarları ve diğer nitelikleri dikkate alınmaktadır. Fiatlar aynı cins ve kalitedeki her mal için toplanmaktadır.

Ağırlıklandırma ve Endeksin Hesaplanması

Ağırlıklar, endekse dahil malların 1938 yılı ortalama fiatları ile aynı yılın tüketim miktarları çarpılarak elde edilmektedir. Tüketim değerini bulmak için Devlet İstatistik Enstitüsü ve Ticaret Bakan-

TABLO I

Ticaret Bakanlığı «Toptan Eşya Fiatları Endeksine» Bağlı malların Ağırlıkları

Gruplar ve alt guruplar	Mal Sayısı	Nisbî Önem e (Değer-milyar T.L.)	Ağırlık (%)
I.) Gıda ve Hayvansal mallar			
a) Hububatlar	7	159.9	22.7
b) Baklagiller	4	6.6	0.9
c) İthal malları	3	8.5	1.2
d) Diğer sebzeler	12	80.3	11.4
e) Hayvanlar	7	45.0	6.4
f) Hayvansal ürünler	5	82.6	11.7
g) Hayvan yemleri	6	57.9	8.2
Toplam	**44**	**440.8**	**62.5**
II.) Sanayiî Ham Maddeleri ve Yarı - İşlenmiş Ürünler			
a) Yakıtlar	4	55.4	7.9
b) Metaller	5	33.4	4.7
c) Tekstil ürünleri	8	82.7	11.7
d) Deriler	7	20.4	2.9
e) Kimya ürünleri	4	9.6	1.4
f) Sanayiî ve maden ürünleri	6	25.5	3.6
g) Kâğıt	7	12.1	1.7
h) İnşaat malzemesi	10	25.3	3.6
Toplam	**51**	**264.4**	**37.5**
Genel Toplam	**95**	**705.2**	**100.0**

— Tuz ve arpa, hem hububat hem de hayvan yemleri alt guruplarına dahil edilmiştir.

— Zink, demir, ve demir borular, hem madenler hemde inşaat malzemeleri alt guruplarına dahil edilmiştir.

— Zeytinyağı, hem zebzeler hem de sanayi malları alt guruplarına dahil edilmiştir. Böylece, endekste 89 mal bulunmaktadır.

lığında hazırlanan 1933-34 ile 1935-36 dönemlerine ait Milli Gelir rakkamlarından ve özel kuruluşların yayınlarından faydalanılmıştır.

Bu endeks, temel yılın ağırlıklı aritmetik ortalaması kullanılarak, «Laspeyres» formülüne göre hesaplanmaktadır. İlk olarak, 1938 yılının fiatlarına göre bulunan her mal için nisbî fiatlar hesaplanmakta, ve daha sonra bu nisbî fiat rakkamlarının aritmetik ortalaması alınmaktadır.

Ticaret Bakanlığı'nda hazırlanan bu endeks 1938 yılını temel olarak almakta, ve «Konjontür» adlı yayında 1942 yılından beri yayınlanmaktadır. Bu endekste, 1970 yılına kadar, 1938=100, 1953=100, ve 1958=100 olarak çeşitli temel yıllar kullanmış, ve 1970 yılından başlayarak temel yılı 1963=100 olarak değiştirilmiştir. Buna ilave olarak, endekse dahil malların fiatlarının toplanması ve kaynakları da genişletilmiştir.

Ticaret Bakanlığı ve İstanbul Ticaret Odasınca Hazırlanan Endekslerin Karşılaştırılması

Ayrı ayrı hazırlanan bu «Toptan Eşya fiatları Endekslerinin» farklı olması doğaldır, çünkü bu

Tablo 2 : Türkiye'nin Yayınlanan Toptan Eşya Fiatları
Genel Endeksi (1970 = 100)

Dönem	Ticaret Bakanlığı	İstanbul Ticaret Odası
1968	88.1	84
1969	94.5	91
1970	100.0	100
1971	117.0	117
1972	137.9	133
1973	165.8	155
1974	215.2	201

(X) Endekslerin temel yılı (1963 = 100) olmasına rağmen 1970 = 100'in nispeti olarak ifade edilmiştir.

Kaynak : «International Financial Statistics , IMF, Kasım 1975

endekslerin yapıları; metodoloji değişiklikleri ve diğer nedenlere bağlı olarak farklıdır. Aşağıdaki Tablo 2'de bu durum açıkça görülmektedir. Genel olarak, bu endekslerin fiat artışlarını yeterince göstermemesinin iki önemli nedeni endekslere dahil mal kapsamlarının dar oluşu, ve endekslerde kullanılan fiatların resmi fiatlar oluşudur.

Diğer taraftan, İstanbul Ticaret Odası'nın endeksi mahalli bir endekstir, ve Türkiye'yi tümüyle temsil edememektedir. Ayrıca bu endekse dahil malların ağırlıkları eşit değildir, ve temel yılı 1938'e kadar uzanmaktadır. Ticaret Bakanlığı'nın hazırladığı endeks, gerek hesaplama metodolojisi, gerekse de mal kapsamının daha geniş olması nedeniyle diğer endeksten daha güvenilir bir göstergedir. Buna rağmen, bu endekste bir çok önemli tüketim mallarını kapsamı içine almamaktadır. Buna ilave olarak, ağırlıklar, fiatların toplanma şekli, temel yıl, gibi nedenlerde bu endeksin güvenirliliğini azaltmaktadır. Türkiye'de hesaplanan bu «Toptan Eşya Fiatları Endeksleri»'yle ilgili mevcut bilgiler, bunların yeterli teknik düzeyde olmadıkları ve güvenirliklerinin oldukça sınırlı bir seviyede kaldığını ortaya koymaktadır. Herhalükârda mevcut fiat endeksleri serileri Türkiye'deki enflâsyon hızı hakkında yanıltıcı da olsa bir fikir vermektedir.

Yukarıda açıklanan çeşitli nedenlerden ötürü «Toptan Eşya Fiatları Endeksi», yeterli teknik düzeyden yoksun, ve güvenirliliği sınırlıdır; ve bu nedenlerden ötürü fiat artışlarını yansıtmamaktadır. Son olarak, Tüketici fiat ve geçinme endekslerini kısaca değerlendirmek, ve gelişmeleri ortaya koymak, sorunu tamamlayıcı nitelikte olacaktır.

II.) Tüketici Fiatları Endeksleri (Geçinme Endeksleri)

Türkiye'de Tüketici Fiat endeksleri 3-ayrı kuruluş tarafından hesaplanmaktadır. Bunlarla ilgili genel bilgiler şöyledir;

A.) Ticaret Bakanlığı Konjonktür ve Yayın Müdürlüğü Geçinme Endeksi

Bu kuruluş Ankara ve İstanbul şehirleri için birer geçinme endeksi düzenleyip yayınlamaktadır. Endekse esas olan veriler, Ankara ve İstanbul şehirlerinde 1938 yılında yapılan aile bütçeleri anketlerinden elde edilen bilgilerdir. Ancak, bunların kapsamı, sürekliliği, ve temsil gücü yeterli sayılmamaktadır .Endeksin baz yılı (1938 = 100)'dür. Baz yıl sonradan (1953 = 100) ve (1963 = 100)'e dönüştürülmüştür. Halen, endeks (1963 = 100) bazına göre yayınlanmaktadır. Tartı

lar, ankette kapsanan ve muayyen bir gelir seviyesinde tek tip ailenin tüketim kompozisyonuna göre tesbit edilmiştir. Endekste «Laspeyres» formulü kullanılmaktadır.

Endekste (84) tüketim maddesi, ve hizmet kapsanmıştır. Bu 84 madde bütün tüketimin % 95'ini teşkil etmektedir. Esas olarak (5) gurupta toplanan endeks, (7) alt guruba ayrılmıştır. Endekste, Ankara ve İstanbul Belediyeleri İktisat Müdürlüklerinin gönderdikleri aylık fiat ortalamaları ile Ticaret Bakanlığı Konjoktür Dairesi elemanlarınca bizzat toplanmakta olan filatlar kullanılmaktadır. Ancak, bu endeksin, harcama kompozisyonu, 1938 yılında yapılan anketle tesbit edilen maddelerden kurulu olduğundan zamanında ailelerce tüketilen birçok önemli madde endekste yer almamaktadır. Bu arada gıda harcamalarının % 12'sini teşkil eden sebze ve meyveler, baharat endekse dahil değildir. Böylece, bu endeksin güvenirliliği, ve gerçek fiat artışlarını yansıtabilmesi oldukça sınırlı bir düzeyde kalmaktadır.

B.) İstanbul Ticaret Odası «İstanbul Şehri Ücretliler Geçinme Endeksi»

Bu endeks, 1953 yılında İstanbul'da İş Kanunu'na tâbi işyerleri, resmi daireler, bankalar ve sigortaların tamamını kapsayan adreslere göre tesadüfi olarak seçilen işyerlerinde çalışan, memur, müstahdem, ve işçi niteliğinde olan personel arasında yine tesadüfi olarak seçilen örnek ailelerle yapılan tüketici harcamaları anketinden elde edilen bilgilerle düzenlenmiştir. Ankete (765) aile alınmış; ancak bir yıl sonunda bunlardan sadece (619) aile ile anket bitirilebilmiştir. Endeksin baz yılı önceleri 1953 iken sonra bu tarih 1958 ve 1963'e kaydırılmıştır. Halen (1958 = 100) ve (1963 = 100) bazlı olarak iki endeks yayınlanmaktadır.

Tartılar, ankete dahil ailelerin tüketim kompozisyonları dikkate alınarak tesbit edilmiştir. Hem gurup endeksleri hem de genel endeksin hesaplanmasında «Laspeyres» formulü kullanılmaktadır. Sözü edilen anket sonuçlarına göre örnek ailelerin tükettiği mal ve hizmetlerden önemli görülen (107) tanesi endekste yer almış, ve bunlar (5) ana gurup ile alt guruplara ayrılmıştır. Fiatlar İstanbul Ticaret Odası elemanları tarafından İstanbul piyasasından muhtelif semtlerden toplanmaktadır. Bu endeksteki mad deler Konjoktür'ün endeksine göre sayı ve çeşitlilik yönünden daha yeterli olmakla beraber; yine de zamanımızdaki bir çok önemli tüketim maddelerini kapsamaması, mahalli nitelikte olması ,ve teknik eksiklikleri nedeniyle genel fiat artışlarını ifade etmede güvenilir olamamaktadır.

C.) DİE Tüketici Fiatları Endeksleri :

DİE halen Ankara şehri için iki tane, İstanbul, İzmir, Adana, Antalya, Bursa, Diyarbakır, Erzurum, Eskişehir, Ordu ve Samsun şehirleri için de birer geçinme endeksi düzenleyip yayınlamaktadır.

1.) Ankara Şehri Tüketici Fiatları Endeksi (Birinci)

Endekse dair esas veriler, 1954 - 55 yıllarında Ankara'da genel ve katma bütçeli daireler, özel idareler, belediyeler, ve iktisadi devlet kuruluşlarında maaşlı ve ücretli (D cetveli) olarak çalışan memurlar arasından seçilen örnek aileler nezdinde uygulanan «Aile Bütçesi Anketi» ile elde edilmiştir. Endeks (1955 = 100) bazlı olarak bir müddet yayınlanmış, baz yılı sonra 1958' dönüştürülmüştür, halen (1958 = 100) olarak yayınlanmaktadır. Tartıların tesbitinde yukarıda sözü edilen ve sayısı 42 olan ailelerin yaptıkları harcamalar ve bu harcamaların yüzde olarak dağılımı esas alınmıştır. Endeksin hesabında «Las

peyres» formulü kullanılmaktadır. Endekste (137) madde yer almış, ve bu maddeler (4) ana gurupta toplanmıştır.

(137.) maddenin perakende fiatları, tesbit olunan (54) bakkal ve manav, (24) kasap ve (98) çeşitli mağazadan ayın 15. gününü içine alan haftada DİE memurları tarafından toplanmaktadır. Ancak, bu endekste diğerleri gibi az sayıda maddeyi kapsamakta, ve son yılların bazı tüketim mallarını içerememektedir.

2.) 11 Şehir için Tüketici Fiatları Endeksleri

DİE, 1964 yılından başlayarak, belli bir plân çerçevesinde, 11 şehirde aile bütçesi «Hanehalkı Harcamaları» anketleri uygulanmıştır. Anketler, küme örneklemesine göre seçilen örnek hanehalklarının kısa aralıklarla ziyaret edilmek ve harcamalarını tesbit etmek suretiyle yapılmıştır. Bütün sosyal sınıfları kapsayan anketlerde mahaller; fakir, orta, zengin diye subjektif olarak üç tabakaya ayrılmış, ve bu tabakalardan örnek hanehalkları seçilmiştir. 11 şehrin endeksleri, anket dönemindeki tüketim kalıpları sabit kalmak suretiyle 1968 fiatları temel alınarak; yani (1968 = 100) bazına göre hesaplanmaktadır. Tartıların tesbiti, yapılan hanehalkı tüketici harcamaları anketlerine dayandırılmıştır. Endekste kullanılan formül «Laspeyres» formulüdür.

Endeks, hanehalklarının harcamalarına konu teşkil eden 550-600 maddeden tüm teşkil eden harcamaların % 85-90'ını kapsayan önemli maddeler alınmıştır. Bu nedenle madde sayısı şehirden şehire değişmektedir. Ortalama olarak (150) madde endekslerde yer almıştır. Fiatlar, semtlere göre hanehalklarının harcamalarını temsil edebilecek yerlerden seçilen ve sayıları şehirlere göre değişen; mağaza, dükkân, manav ve pazarlardan DİE elemanları tarafından derlenmektedir.

Yukarıdaki açıklamalara göre, bu endeksler, yurdumuzda en son uygulanan «hanehalkı tüketici harcamaları anketleri»nden yararlanılarak düzenlenmiş oldukları için, kapsadığı madde çeşitleri yönünden diğer endekslerden daha güvenilir sayılmaktadır. Ancak, yeni üretilen mal ve hizmetler ile hanehalklarının tüketim harcamalarında zamanla meydana gelecek olan değişmeler, endeksin yeniden düzenlenmesini gerektirecek ve teknik yönden mevcut eksikliklerin giderilmesi zorunlu olacaktır.

Bu endekslerin en önemli eksikliği ise, çalışanların bütçelerinde çok önemli bir yer tutan konut kiralarının sabit varsayılmasıdır. Son yıllarda kiralarda görülen önemli artışları hesaba kattığımızda, bu endekslerin hayat pahalılığının gerçek boyutlarını ortaya koy mada çok yetersiz kaldığı açıktır. Bu nedenle de, ücret artışlarını bu endekslere bağlamak, ücret artışlarının fiat artılşarının gerisinde kalması, gerçek ücretlerin gerilemesi sonucunu doğuracaktır. Kaldı ki, mevcut endeksler fiat artışlarının gerçek boyutlarını yansıtsa bile, ücret artışlarını bu endekslerle ölçülen fiat artışlarıyla sınırlamak, çalışanların verimlilik artışlarından pay almamasına yol açacaktır. Yani, gelir içindeki payları sürekli olarak gerileyecektir. Bunun anlamı, artık değer oranının sürekli olarak artmasıdır. Sözün kısası, sömürünün yoğunlaşmasıdır. Yüksek Hakem Kurulu kararının bu açıdan değerlendirilmesi gerekir.

—o—

DÜZENİN TAMPON MEKANIZMASI
GECEKONDU

I — T A N I M I

«Gecekondu, imar ve yapı yasalarına aykırı olarak, başkalarına ait arsa ve arazilerde, arsa sahibinin rızası alınmaksızın yapılan yapılardır». (1966 gecekondu yasasındaki tanım).

«Gecekondu, kendine ait olmayan yerde, imar yasalarına, sağlık ve fen kurallarına aykırı olarak, alel-acele yapılmış bir konuttur.»

«Gecekondu, imar yasalarına aykırı olarak, çoğu zaman ilkel, denetimsiz ve sağlık koşullarından yoksun olarak acele yapılmış konutlardır.» (Prof. Ruşen Keleş).

Yasal tanıma göre, bir insanın kendi arsası üzerinde yapacağı, gecekondudaki nitelikleri —sağlık şartları, dayanıksızlık vs.— gösteren konut yalnızca kişinin kendi mülkiyetindeki araziye yapıldığından, gecekondu sayılmamaktadır. Oysa, Prof. İbrahim Yasa ve diğer sosyologlar yalnızca arsa sahipliğinin gecekonduyu tanımlamakta geçerli bir ölçüt olamayacağını haklı olarak savunmaktadırlar. Bu yargı ile hareket ettiğimizde Türkiye'de pek çok konutun —özellikle küçük şehir, köy ve kasaba konutlarının— aslında gecekondu olduklarını kabul etmek zorundayız.

Yerleşme sürecini tamamlasın ya da tamamlamasın gecekondular «**Kentsel semtlerdir.**»

II — TÜRKİYE ÖZELİNDE TARİHÇESİ

Öncelikle konu başlığının neden «Türkiye Özelinde» şeklinde seçildiğini açıklamakta yarar var.

Herşeyden önce, gecekondu Türkiye'ye özgü bir olgu değildir. Türkiye'ye özgü olan «Gecekondu» sözcüğüdür. Başka ülkelerde ve özellikle geri bırakılmış ülkelerin pek çoğunda gecekondu olgusu vardır ve Türkiye'dekine benzer koşullarda yer almaktadır.

Gecekondu olgusuna önem kazandıran nedenlerin hepsi, emperyalist - kapitalist sistem içerisinde yer alan, sosyo-ekonomik yapısı Türkiye'ye benzeyen tüm ülkelerde görülür. Pakistan, Venezuella, Filipinler, Jamaica, Brezilya, Kolombiya ve daha birçok geri bıraktırılmış ülkede bugüne dek yüzbirlerce gecekondu oluşmuştur.

Konuya Türkiye özelinde baktığımızda, ilk gecekonduların yapımının 17. y.y. sonlarında kırın iticiliği, güvenlik sorunu, işsizlik vs. gibi nedenlerle başladığını görmekteyiz. Osmanlılardaki merkezi feodal idarenin tedbirleri bu oluşum karşısında çaresiz kalmışlardır. Kırın iticiliğiyle, kendilerine daha uygun yaşama şartları arayan veya yalnızca aç kalmamayı amaçlayan insanların kendilerine buldukları bu çözüm, o gün olduğu kadar, bu gün de güncelliği korumakta olan göç olgusudur.

Kentleşme olayından bahsetmeksizin gecekonduyu tanımlamak olanaksızdır. Bugün Türkiye'de «sahte kentleşme» olgusunun varlığı kabul edilmektedir. Sahte kentleşme ise, tarımsal olmayan tüm faaliyetlerin ve sanayiinin vardığı aşamaya uygun bir nüfus toplanmasının ve bu toplanan nüfusun içten farklılaşmasının gerektirdiği bi çimde başarılamadığı bir kentleşme şeklidir. Sahte kentleşmeyi kısaca «yeterli ölçüde sanayileşemediği (yani çarpık ve dışa bağımlı sanayileşme olduğu) için kırdan kopup gelenleri ememiyen kent, ve onunla doğan kentleşme» olarak tanımlamak yeterli olacaktır.

Öncelikle kırın iticiliğinden bahsetmek yerinde olur. Bu, toprağın insanlar için yeterli olmadığı, başka sosyal gereksinmelere ihtiyaç duydukları ve/veya toprağın, onların ve ailelerinin doymalarına yeterli olmadığı ve/veya kırda ailevi veya kişisel nedenlerle kalmalarının güvenlik açısından olanaksızlaştığı zamanlar, insanların kırdan kopup, göreli güvence ve refah vadeden kente yerleşmeyi uygun bulmaları şeklinde açıklanabilir.

17. y.y. dan bu yana isyanlar, kuraklık vs. nedenlerle topraklarını terk eden insanlar kentler için o zamanlarda da problem olmuştur. Ancak gecekondulaşmanın bugünkü kadar büyük ve artan hızla süreklilik gösterir bir olgu haline gelmesi yakın tarihlere dayanır. Bu nedenle II. Paylaşım Savaşı sonrası döneme ağırlık tanımak gerekmektedir.

Kırın iticiliğinin patlama noktasına gelişi, dolayısı ile gecekondu olgusunun patlaması 1948-1956 yılları arasında süregelen Marshall yardımı ile yakından ilgilidir.

A.B.D. nin 1948-1956 yıllarında gelişmekte olan ülkelere, kendilerindeki sanayi ürünü fazlasını yardım olarak gönderip, hem kendi ekonomilerini dengeye getirmek, hem de yardım olarak seçtikleri ürünün çeşidini kısıtlayarak, dolaylı ve dolaysız yollardan yardımın gönderildiği ülkenin ekonomisini yönlendirmek amacını güden Marshall yardımı Türkiye için, Türkiye'ye 40.000 traktörün gönderilmesi niteliğinde belirlenmiş, dolayısı ile Türkiye'nin tarıma bağımlı ülke niteliğini güdümlemiştir.

Marshall yardımının üretken yatırımlara gitmediği, aksine, kentlerde toprak spekülasyonlarına yol açtığı konusunda bu güne dek uzun tartışmalar olmuştur. Bunun nedeni, her traktörün kırda en az 10 kişiyi işsiz bırakmasından kaynaklanmaktadır. İşsiz kalan bu insanlar için kent, her ne kadar çekim merkezi değilse de, onun göreli refah ve göreli zenginliğinin çekiciliğine kapılınmış, kente göçmenin yerini tutabilecek alternatif bir çözüm bulunamamış ve dolayısıyla bu insanlar gecekondu olgusunu yaratmak ve sürdürmek zorunda bırakılmışlardır.

Sahte kentleşmenin doğal olarak beraberinde getirdiği özelliklerden de söz etmek yerinde olur. Kırdan kente gelenlerin çalışma alanları sağlıklı bir sanayileşmeye dayanarak sanayi kolunda olması gerekirken, bunun çarpık ve dışa bağımlı olması sonucu, gizli işsizlik, işsiz kişilerin kendi yarattıkları işler (kapıcılık, boyacılık, işportacılık vs. gibi) veya iş gücünün hizmet sektörüne kayması şeklinde doğal olmayan bir görünüm verirler ki, bu da iş gücünün üretken olmayan işlerde kullanıldığını ortaya koyar.

Kentteki sorunların böylesine yoğun olmasına karşın gene de kırdan kente göçün varlığı, kentteki göreli refahla açıklanabilir.

Gecekondulaşma nedenlerini kısaca toparlarsak bunları iç ve dış etmenler olarak ikiye ayırmak gerekir. Ancak, unutulmaması gereken konu, burada belirtilen iç etmenlerin büyük bir kısmının zaten dış etmenlerce belirlendiğidir.

A — İç Etmenler

— Makinalaşmadan doğan topraktan kopma olayı. Tarıma makina girdiğinde emek açığa çıkmaktadır. Bir traktörün en az 10 tarım emekçisini işsiz bıraktığı hesaplanmıştır.

— Toprak mülkiyetindeki kutuplaşma olayı (200 dönümden küçük toprak sahipliğinin yaygın olduğu kesimlerde toprakların dörtte birinin 25 yıl içinde yitirildiği gözlemlenmiştir). Büyük toprak sahipliği ile birlikte modern tarıma geçilmiş demektir —veya geçilmektedir—. Böylece toprağını yitiren kente göçmektedir.

— Entansif tarıma geçiş. Entansif tarımda makinalaşma olmasa bile emek açığa çıkmaktadır. Nitekim tütün, fındık gibi ürünlerin elde edilmesinde, nüfus artışından ötürü ailenin bazı bireyleri açıkta kalabilmektedir.

Bu üç temel olaya bir de nüfus artışı eklenince Türkiye'deki kırdan kente akan büyük kitleler sorununa bir açıklama getirilmiş olur.

B — **Dış Etmenler**

1 — Türkiye ekonomisinin dışa bağımlılığı,

2 — Emperyalizmin yeni sömürgecilik politikasına uygun olarak üretici güçlerin çarpık ve dışa bağımlı geliştirilmesi.

3 — Ulaşım ağlarının ülke içindeki dağılımı ve ulaşım politikası.

4 — Özel sermayenin Türkiye'nin kalkınmasında temel taş kabul edilmesi ve özellikle emperyalizmle bütünleşerek gelişen tekelci kesimin aşırı teşvik edilmesi.

Bütün bu etmenler sonucu 1927 de 3.442.000 olan kentli nüfus 1965 te 9.343.000 e çıkmıştır. Ülke nüfusu 1972-65 arası % 2.4 lük artış hızı gösterirken kentsel nüfus artışı % 4.5 a ulaşmıştır. Toplumsal şartlarda bir değişme olmaksızın, gecekondu olgusunun ortadan kaldırılması olanaksızdır.

1948 lerde gecekondularla mücadeleyi amaçlayan ilk kanun çıkarıldığı ana gelene dek büyük kentlerimizde 25-30.000 gecekondu inşa edildiği tahmin edilmektedir. 1953 yılında izinsiz yapıları ilgilendiren ikinci kanun çıkana kadar gecekondu sayısı 80.000 e varmıştı. Bu sayı 1960 yılında 240.000 e, 1970 de 500.000 e ulaşmıştır. III. Beş Yıllık Kalkınma Plânında 1972 de gecekondu sayısının 700.000 e ulaşacağı tahmin edilmektedir. 25 yılı bulan bu dönem içinde bu konuda çıkarılan her kanun gecekondu yapmayı ve yaptırmayı yasaklamıştır. Bütün bunlara karşı gecekondu sayısı dondurulmak bir yana gecekondulaşma hızını bile dondurmak mümkün olamamıştır.

Yukarıda sayılan iç ve dış etmenlerin gecekondu olgusunu ne derece destekleyici nitelikte olduğu son verilen sayısal değerlerle açığa çıkmaktadır. Düzenin tampon mekanizması sayabileceğimiz gecekonduyu, aynı sosyal ve ekonomik şartlar devam ettiği sürece ortadan kaldırmak olanaksızdır.

III. TEMEL ÖZELLİKLERİ

Gecekondu bir uyum mekanizmasıdır ve belirli bir sosyal yapının ortaya çıkardığı bir olgudur. Türkiye gibi sağlıklı endüstrileşmeyle desteklenmeksizin hızla kentleşen yeni sömürgeciliğe doğru yapısal bir değişim geçiren, kaynakları sınırlı, kent topraklarında ve konut üzerinde özel mülkiyeti sınırsız, kentlerde iş olanakları olmayan bir ülkede gecekondu, kentlere yeni gelenlerin barınak ve sosyal güvenlik sorununun sistem koruyucuları tarafından kışkırtılması sonucu, sistemin lehine işleyen bir timpon mekanizması görünümündedir.

Gecekondu bölgelerinin en ilginç yönleri, yer seçim kriterleri, yaşam standartları, diğer alanlarla aralarındaki bağları, organik, yaşayan bir görünümlerinin oluşu ve özellikle mülkiyet düzeni ile ilgili sorunlarıdır.

A — **Sosyo Ekonomik Özellikleri**

Türkiye'de konut sorununun bu günkü durumu sosyo-ekonomik yapıya, yani üretim ve dağıtım ilişkilerine bağımlı olarak ortaya çıkmaktadır. Sosyo-ekonomik yapı mekâna yansır ve gecekondular da sınıf, statü ve gelir dağılımının mekâna yansımasıdır. Gelir gruplarının ve diğer etmenlerin mekâna yansıyışı yalnızca yer seçimlerini etkilemekle kalmayıp, aynı zamanda konut kaliteleri, konfor, maliyet vb.

şeklinde de ortaya çıkar. Özellikle büyük kentlerde nüfusun önemli bir kısmının gecekondularda yaşaması toplumun sınıfsal yapısının mekândaki yansıması olmaktadır.

Günümüz düzeninde iş gücü, çalışma ve emeğin karşılığını alma, yaşlılık, sakatlık, ölüm hallerinde sosyal güvenliğin varlığı büyük halk kitleleri için geçersizdir. Bu nedenle konut sahibi olmak çalışanlar için bir sosyal güvenlik unsuru da olmaktadır.

Gecekondulara en fazla göç veren coğrafi bölgelere baktığımızda, Karadeniz Bölgesi % 27 ile şehirlere en fazla göç veren bölge olarak görülür. Bunu % 20 gibi bir oranla Marmara, % 17 ile Ege bölgesi izlemekte, sonra Güneydoğu Anadolu İç Anadolu ve Doğu Anadolu bölgeleri sırasıyla yer almaktadır.

2. Beş Yıllık Plân Devresi olan 1968 - 1972 yıllarında :

Yıllar	Konut İhtiyacı	Ruhsatlı konut Üretimi	Açık	Yatırım (1.000 TL)
1968	141.000	110.260	30.740	3.878.000
1969	174.000	132.070	41.930	4.639.000
1970	184.000	143.000	41.000	5.799.000
1971	194.000	150.360	44.240	6.987.000
1972	205.000	165.980	39.920	7.597.000
	898.000	**701.670**	**197.830**	**28.900.000**

Kaynak : D. P. T.

Bu devre içinde kamu yatırımlarının tüm konut yatırımı içindeki payı ortalama % 8 dir. Yani özel teşebbüs, küçük tasarruflar bu yatırımlara çeşitli yollarla zorlanmaktadır. Bunun bir başka kanıtı da, T. Emlâk Kredi Bankasının ve S.S.K. nın verdiği konut kredileri, genel konut yatırımının ancak % 10 a yakın bir kısmını kapsamaktadır. Yatırımların geri kalan kısmı % 55 i ihtiyaç sahiplerinin kendi katkı ve tasarruflarıyla % 27-28 i ise konut yapan müteşebbislerce karşılanmıştır.

3. Beş Yıllık Plâna göre :

Yıllar	Nüfus Artışından doğan Konut Gereksinimi	Toplam İhtiyaç
1973	184.000	213.200
1974	202.000	231.200
1975	213.000	242.200
1976	231.000	260.200
1977	244.000	273.200
	1.074.000	**1.220.000**

Kaynak : D. P. T.

Gerçekleşmelere baktığımızda

Yıllar	İhtiyaç	Üretim	Açık
1973	213.200	165.980	39.920
1974	231.200	161.045	70.158
1975	242.200	185.400	56.800
*1976	260.200	213.210	46.990

*** Tahmini**

4 yılda ortaya çıkan 213.800 konut açığı kentin sürekli yükselen konut ihtiyacı ile çeliştiğinden en ucuz konut edinme —konuttan çok sosyal güvenlik aracı edinme— yolu gecekonduda noktalanmaktadır.

1950 yıllarında kent nüfusu ,tüm nüfusun % 18.4 ü iken 1970 te kentli nüfus 12.760.000 e çıkarak % 36 oranına varmış, 1970-1975 yıllarında ise Türkiye'de kentli nüfus yılda ortalama % 5.6 artarak taplam nüfusun % 41.8 ine ulaşmıştır. Bu oranlar bizce sağlıklı kentleşme hızından daha çok gecekondulaşma hızının göstergesi olmaktadır.

Bu artan yığılma da gözönüne alındığında konut sahipliğinin dara düşülen günler için para, yani sosyal güvenlik aracı olarak ne denli önemli olduğu açık seçik ortaya çıkmaktadır. Konutu sosyal güvenlik aracı olarak kitlelere lanse edenler tebrike şayandır. Ülkülerinde emellerinde başarılı olmuşlardır!

Yüksek kiralar karşısında kente yeni gelmiş ailelerin barınak gereksinimlerini karşılamak üzere yer arayan hemen bütün az gelirli aileler, sıhhi olmayan şartlar altında, mutfağı, helayı müşterek kullanarak bir oda bir aralığa sığınmakta, kullandığı alanın maliyeti ile hiçbir oranı olmayan 200 - 400 TL. gibi bir kirayı ödeme zorunluğunda, hem de gecekondu semtinde yaşayarak kaldığından, en kısa zamanda bir konuta sahip olma isteğini gerçekleştirmeye çalışmaktadır.

Dünya konut standartlarına göre, bir insan için gerekli olan 16 m^2 lik bir yaşama alanıdır. Bu verilen ölçüt normal eşik (ölçü) olmalıdır. İkinci eşik ise kritik eşiktir ki bunda kişi başına 12 - 14 m^2 lik alan öngörülür. Patalojik eşikte ise bu alan 8 - 10 m^2 ye düşer. Bu eşiklerin varlığından hareketle gecekondularda yaşayanların;

%	50.07	inde kişi başına 8 m^2
%	35.88	inde kişi başına 8 - 14 m^2
%	12.12	inde kişi başına 14 - m^2
%	1.93	ünde kişi başına belli olmayan alan düşmektedir.

Genel ortalamalara baktığımızda

Bursa gecekondu bölgelerinde hane başına 35 m^2 kişibaşına 7.66 m^2

Diyarbakır'da hanebaşına 33.6 m^2 kişi başına 6.69 m^2

Erzurum'da hanebaşına 27.98 m^2 kişi başına 7.28 m^2

Samsun'da hanebaşına 30.28 m^2 kişi başına 5.97 m^2

alan bulunmaktadır ki, bu da her türlü eşik anlayışının dışında kalmaktadır.

Göç sebeplerinin başında % 73.27 gibi bir oranla ekonomik faktörler gelmektedir.

Gene yapılan araştırmalara göre gecekondularda yaşayan nüfusun % 53.6 sı bekârdır ve 40 yaşının altındaki nüfus % 82.75 gibi Türkiye ortalamasının hayli üstünde, genç ve dinamik bir kuşaktan oluşmaktadır.

Gecekondularda yaşıyanların çalıştıkları iş kollarına göre yapılan bir araştırmaya göre hane reislerinin % 51 inin küçük sanatlar, imalât sanayiinde çalışan işçiler ve diğer vasıflı işçiler, % 15-16 sının hizmet sektöründe çalışanlar, % 15 i-nin satış işlerinde çalışanlar, % 9.6 sının ise dolmuş, taksi gibi araçlarla ulaştırma ve haberleşme işlerinde çalışanlar olduğu açığa çıkmaktadır.

1964 - 1969 yıllarında yapılan araştırmalar sonucu gecekondularlarda oturanların genellikle «düşük gelir» gurubuna girmekte olduğu söylenebilir. Bu araştırmalara göre gecekondularda oturup ta 1.000 TL. sının altında aylık geliri olanlar gecekondu nüfusunun % 95 ini kapsamaktaydı.

Bu bölümü başta söylediğimiz sözleri tekrarlayarak kapatmakta yarar var. Böylesine dinamik, hareketli, değişimlere açık bir kitleyi konut sahibi olmak ve bunu sosyal güvenlik aracı olarak görmek üzere şartlandıran düzen, gerçekten başarılı olmuştur. Yarattığı göreli refah olayı ile bu hareketli kitleyi durağan hale getirenler, bu gün gecekonduya her ne kadar «sorun», «problem», «yüz karası» vs. gibi yakıştırmalarla yaklaşıyorlarsa da, onlar gecekondunun düzenin tampon mekanizması olarak işlediğinin ve bu yönde yönlendirildiğinin en çok farkında olan kişilerdir de.

B — Teknik Özellikler

Gecekondu ilk zamanlarında adından da anlaşılabileceği gibi, yapım süresi çok az zamanda bitebilen konuttu. Zamanda gösterdiği bu üstünlük gecekondular için gerçekten önem taşırdı. Bu tür konutlar ya hazine arazisi, ya da bir başkasının arsası veya arazisi üstüne kurulduğundan, yapımın kısa sürede tamamlanması, polisiye tedbirler alınmadan bitirilmesi gerekirdi.

Bugün, zamandaki bu kısıtlılık hemen hemen tamamen ortadan kalkmış, bazı yörelerde olay kanunları zorlayarak legal hale gelmiştir.

Gecekondunun kendine özgü bir yapım süreci vardır. Yapanın ya da yaptıranın alışkanlık ve tercihlerine göre başta ilk ihtiyaç duyduğu bölümü yaptırmakta, zaman içerisinde imkânları geliştikçe yeni üniteler veya kat ilavesi suretiyle binayı tamamlamakta ve gereksinmelerine cevap verecek yeterliliğe ulaşılmaktadır. Sonradan eklenen bölümler genellikle mutfak, yatak odası, kömürlük vb. olmaktadır. Çoğunda bahçe, avlu gibi yaşantıya ferahlık veren bölümler bulunmaktadır. Kısacası, gecekondu, içinde yaşıyanların dinamiklik ve hareketliliğini mekâna yansıtan, organik değişken ve sürekli gelişen bir görünüm sunmaktadır.

Yapılan araştırmalar gecekonduların kendi konutlarını çoluk-çocuk hep beraber el-ele verip yaptıkları kısacası kendi başlarını kendilerinin bağladıkları görüşünü son yıllarda büyük ölçüde geçersiz kılmaktadır.

Gecekondularını kendileri yapanlar tüm gecekondu inşaatı içinde % 9.8 gibi bir oran tutmaktadır. Gecekondu sahiplerinin % 21.72 si gecekondularını satın almışlardır. % 65.10 u da müteahhitlere, taşaronlara inşaa ettirmişler, % 2.62 si de gecekonduları miras yolu ile ele geçirmişlerdir. Bu son sayılar da bize bu olgunun artık ne denli legal duruma girdiğini gösterir niteliktedir.

Gecekondularda düşük nitelikli malzeme kullanılır ki bu da, gecekondu maliyetinin düşük olmasını getirir. Günümüzde orta dereceli bir gecekondu 15 - 20 bin TL. sınamal olmakta, buna bağlı olarak kiralar 200 TL. ile 400 TL. arasında (ortalama) değişmektedir.

Gecekondular genellikle bir iki odaya sahiptirler. Hela konutun dışında yer alabilir (Demetevlerde apartman görünüşünde oldukça lüks marley kaplı 9 - 10 katlı gecekondular da vardır. Bunları genel sınıflandırmaya katmanın yanlış olacağı kanısındayız).

Gecekonduların yer seçimleri bazen sanayi kuruluşlarına sahip yerlerde ve fabrikalar çevresinde, bazen de kentin çevresini çepeçevre saran bir görünüme sahip olacak şekildedir. Bunlar sanayiiden bağımsız olarak belediye sınırlarına yakın yerlerde, kısacası polisiye denetimden uzak yerlerde oluşurlar. Bunun yanında bazı gecekondu bölgeleri yüksek eğimli, erişilmesi güç yerleri seçerken, bazıları da rahatça şehre oldukça yakın yerlerde adeta şehirle bütünleşmiş bir görüntüye sahiptir.

1965 - 1970 yıllarında gecekondu bölgelerinde yapılan araştırmalardan, gecekonduların % 61.20 sinin özel şahıslara, % 36.82 sinin hazineye, geri kalanların ise vakıflar ve belediyeye ait araziye bina edildiği ortaya çıkmıştır.

Şahıslara ait arazi üzerindeki gecekonduların %71.85 inin hisseli tapulu, % 7.33 ünün müstakil tapulu, % 15.4 ünün müstakil senetli, % 1 inin hisseli senetli, %4.50 sinin de tapusuz olduğu ortaya çıkmıştır. Bunlardan da anlaşıldığı gibi gecekondu legal bir olgu olma yolunda ilerlemektedir. Bütün bunlara rağmen 1967 yıllarında başlayan gecekondu islah çalışmalarında seçilen bölgelerdeki 400.000 gecekondunun hemen hepsinin hertürlü alt yapı ve sosyal hizmetlerden yoksun olduğu görülmüştür. 1967 den bu yana geçen 9 yıl içinde her sorunun çözülmüş, en azından çözülme yolunda olduğunu söyleyebilmek en iyimser görüş için bile olanaksızdır.

Gecekondu bölgelerinde alt yapı olarak görülebilecek en acil ihtiyaç olan kanalizasyon şebekesi, hatta pek çok yerde fosseptik çukur dahi bulunmamaktadır. Helalar genellikle evlerin dışında ortak ya da müstakil kullanılmaktadır. Helaların hiçbir sıhhi tertibatı yoktur. Artıklar genellikle arazinin eğimiyle ya da yakındaki dereler yoluyla atılır.

Hastahane ve doktor gibi servislere sahip değildirler. Tuğrul Akçura'nın Ankara kitabında bu konuya değinilmiştir. Buna göre, «Sıhhi servislerin bulunmaması nedeni ile gecekondu bölgelerinde yeni doğan çocukların % 27.2 si bu mikroplardan dolayı hayatların ıkaybetmiştir.»

Akarsu imkânları çok kısıtlıdır. Kuyular ve yerleşmeler ortasında bulunan tek tük çeşmeler gecekonduların tümünün akarsu ihtiyacını karşılamaya yetersizdir. Kentsel servislerde de belirtildiği gibi, akarsu olmayan gecekonduların oranı % 71.2 gibi çok yüksek bir oran gösterir ki, bunun da tehlike ve zararları herkesçe bilinmektedir.

Su kuyuları, helalara çok yakın açılmakta ve bu şekilde de sağlık kurallarının çiğnenişi insanlar için korkunç olan görüntüler vermektedir. Alt yapı, yerleştirilmesi çok pahalı olduğu için gecekondulara inememiştir. Getirilme maliyetinden dolayı havagazı bu semtlerde hiçbir zaman bulunamaz. Donatımın bir parçası olan elektrik ise günümüzde hemen hemen bütün gecekondu bölgelerine (Mücavir bölge içinde ve dışında) iletilmiştir. Bunun nedeni ise kanalizasyon ve akarsuya göreli olarak elektriğin götürme kolaylıkları ve düşük maliyetidir.

Ulaşım gecekondu bölgeleri için başlıbaşına bir sorundur. Dik yamaçları, ulaşımı özellikle erişilmesi çok güç yerleri seçen gecekonduluların bu seçimi yapmalarının nedenleri, polis kuvvetlerinin kolayca bu bölgeleri fark etmemelerinden yıkma, vs. gibi sık sık tekrarlanan iş lemlerin gözden uzaklıkla orantılı olarak azalmasından kaynaklanır. Bundan dolayıdır ki pek azı yol ağları sistemine katılabilir. Ana yol yerini patikalara bırakır. Ulaşım pek çoğunda motorlu araçların bölgeye girmesini engelleyici niteliktedir.

IV. GECEKONDU SINIFLANDIRMALARI (KULLANIŞ ŞEKİLLERİNE BAĞIMLI OLARAK)

Türkiye'de nüfusu 10.000 in üstündeki kentlerde halen 2.700.000 olan konut stokunun 800.000 ini gecekondular teşkil etmektedir. (Türkiye oranı % 29, yıl : 1974). Özellikle büyük kentlerimizde bu oranlar çok daha fazla artmakta Ankara'da gecekondular tüm konutların % 72 sini, İstanbul'da % 57 sini, İzmir'de % 43 ünü kapsamaktadır. Doğal olarak ta nüfusun yaklaşık olarak aynı

oranlarını gecekondulu nüfus kapsamaktadır. Gecekonduda yaşıyanların gecekonduyu kullanış biçimlerine göre, gecekonduları şöyle sınıflandırabiliriz.

A — **Tek Gecekondu Sahipleri**

Kentteki varlıklarını devam ettirebilmek ve ucuz konut ihtiyaçlarını karşılayabilmek amacı ile konut sahibi olurlar. Konut onlar için yalnızca sosyal güvenlik aracıdır.

B — **Birden Fazla Gecekondu Sahipleri**

Kente yerleştikten sonra biriktirdiklerini gecekondu yapımı için harcayan bu kişiler, kendi konut ihtiyaçlarından başka, konut ihtiyacında olanlara, düzenin olanaklarından yararlanarak kendisindeki konut fazlasını başkalarına satan ya da kiralayan insanlardır.

C — **Gecekondu Spekülatörleri**

Düzenin kendilerine sağladığı üstünlükten yararlanarak, gecekonduculuğu meslek haline getirenlerdir. Gecekondu yapıp satan, çeşitli şekillerde işgal ettikleri topraklarda gecekondu yapacaklara izin veren ve bunun için haraç veya hava parası alan kişilerdir.

D — **Gecekondularda Meslek İcra Edenler**

Bu tür insanlar aynı bölgede bir gecekondu sahibi olup, mahalle ihtiyaçlarına cevap verecek meslek gruplarını seçerler. Bunlar konutlarının genellikle bir kısmını mesleklerini icra etmek için kullanırlar. Mahallenin saygın kişileri arasında yer alırlar.

E — **Gecekondu Kiracıları**

Kente yeni gelip te, barınma ihtiyaçlarını karşılamak amacı ile ucuz kiralık ev arayanlar bu gurubun içinde yer alır. En kısa zamanda bir gecekondu sahibi olma özlemindedirler.

VI. Y O R U M

1930 yıllarında gecekondu islah çalışmaları, daha önceleri ise, önleme ve gecekondu dondurma yöntemleri kullanılmıştır. Yapılan incelemeler şunu göstermiştir ki, gecekonduları yıkmak, onları önlemek için yeterli değildir. Gecekondu sosyo-ekonomik sistemin olgusudur ve daha önce de belirttiğimiz gibi sosyal - güvenlik aracı görünümünde kaldığı sürece de önlemek ya da dondurmak olanaksızdır.

Gecekonduya bugüne dek yanlış bir yargı ile «sorun» gözü ile bakılmıştır. Yanlıştır diyoruz çünkü, gecekondu, dışa bağımlı ve geri Türkiye kapitalizminin çarpık sanayileşme modelinin bir sonucu yani düzenin olgusudur.

Daha açıkçası, **gecekondu düzenin tampon mekanizmasıdır** çünkü bünyesinde taşıdığı genç, dinamik, hareketli ve yenilikleri kucaklamaya hazır büyük bir kitleyi kentte sunulan göreli refah aldatmacası ile düzenin bir parçası, değişmez elemanı haline getirerek susturmayı ve dindirmeyi amaçlar. Fakat, bu aldatmaca kitlelerin sömürüyü kavramalarına kadar etkinliğini sürdüren bir durumdur.

Gecekonduları yıkmak veya önleme tedbirleri koymak, kentlileri rahatsız eden (!) görüntülerini önleyebilmek için yeterli değildir. Bunun geçerli olmadığı 1960 lardan bu yana 16 yıllık bir nedeyle saptanmıştır. O halde gecekondulardan kurtulma yöntemleri ne olabilir?

Buna verilecek cevap tektir. Bu düzenin sonucu olan gecekonduları, bu düzen devam ettiği sürece ortadan kaldırmak olanaksızdır. Daha sağlıklı bir konut politikası izlenmedikçe, ev sahipliğinin yerine, daha somut, daha sağlam sosyal güvenlik araçları konmadıkça olanaksızdır. Küçük tasarrufların ölü yatırımlara akıtılması sürdüğü sürece olanaksızdır. İnsanlara insanca yaşama şartları ve bunun gerçek örnekleri gösterilmedikçe olanaksızdır. Kısacası bu düzen sürdükçe olanaksızdır ve böylece devam etmeye mahkûmdur.

IIV. KAYNAKLAR

1. KELEŞ RUŞEN

«Türkiye'de Konut Şehirleşme ve Gecekondu» **Ankara 1972**

2. YASA İBRAHİM

«Ankara'da Gecekondu Aileleri» **Ankara 1966**

3. AKÇURA TUĞRUL

«Ankara» **Ankara 1971**

4. Mimarlar Odası Komisyon Raporu «**Türkiye'de Kentleşme**» M. O. Ankara 1972

5. KOMİSYON RAPORU

«Kent Toprakları Sorunu» M. O. Ankara 1972

6. AKÇURA TUĞRUL

«General Structure Of Cıty» **Ankara 1970**

7. GEZİM GÜRKAN

«Arsa Sorunu Çözümü ve Toprağın Doğal Kaynak Niteliği» **Konut Kurultayı TMMOB 1974**

8. BÖRTÜCENE İCEN

«Kalkınma Plânı ve Konut Sorununun Çözümünde Umulan Gelişmeler Üzerinde Düşünceler» **TMMOB Ankara 1974**

9. ÇAKIR HASAN

«Konut Sorunu Kimin Sorunu» **Ankara 1974**

10. ACAROĞLU İREM

«Gecekondu» **Ankara 1971 Doçentlik Tezi**

11. «775 numaralı gecekondu Kanunu ve uygulama yönetmeliği» **İmar ve İskân Bak. Yayını Ankara 1968**

12. AKTAN MEHMET

«Sosyal Mesken Standartları» İmar İskân Bak. Yay. **Ankara 1962**

13. YAVUZ FEHMİ

YAVUZ FEHMİ «Ankar a153 Gecekondu» A.Ü.S.B.F. Yay. **Ankara 1958**

14. ÖĞRETMEN İBRAHİM

Yavuz Fehmi «Ankara 158 gecekondu» A. Ü. S. B. F Yay. **Ankara 1960**

15. Adalet Partisi Komisyonunca Hazırlanan Meclis Araştırması 25.3.-1976 Meclis Tutanakları

16. Yavuz Fehmi Keleş Ruşen Geray Cevat «Şehircilik Sorunları Uygulama ve Politika» **Ankara 1973** SBF Yay.

17. F. ENGELS

«Konut sorunu» Odak yayınları **1974 ikinci Baskı**

GÜLCÜLÜK ve GÜLYAĞI

Tarımda küçük üreticiliğin incelendiği yazı serimize bu kezde gül ve gülyağı üretimi, üretici sorunlarını ele alarak devam ediyoruz. (1)

Küçük üreticilerce yağ elde etmek için gül yetirtirme İsparta, Burdur, Afyon, Dinar ve Dazkırı çevrelerinde yapılan bir tarım koludur. Yağ üretiminde kullanılan Rosa Domascena türü gül 1880 yıllarında İsmail Efendi adlı bir tüccar tarafından Bulgaristan'dan getirilmiştir. (2)

Gülcülük ailenin tüm üyelerinin çalışmasını gerektiren bir tarım kolu olup, bugün gül yetiştirilen yörelerde 2000 kadar aile, yani yaklaşık olarak 12 bin kişi geçimini bu işten sağlamaktadır. Kooperatiflere bağlı olarak üretimde bulunan ailelerin sayısının yıllara göre gelişimi çizelge I'de gösterilmiştir. Kooperatiflere bağlı olmadan üretimde bulunan ailelerde vardır.

ÇİZELGE I

Gülbirlik Üyelerinin Sayısı

Yıl	**Üye sayısı**
1954	2100
1960	1784
1961	1779
1962	1779
1963	1795
1964	1785
1965	1785
1966	1774
1974	1503

Kaynaklar : Kooperatifçilik Sorunları Araştırması; DPT., 1972, S : 394 Ramazan Sarıtepe; «Türkiye'de Gülcülük ve Gülyağı ticareti» **Ankara Ticaret Odası Dergisi,** Mart /Nisan 1974, S : 83

Çizelgeden de izlenebileceği gibi gülyağı üreticilerinin sayısı sürekli olarak düşme göstermektedir. Bunun tek nedeni ise, üreticilerin parasal olarak karşılaştıkları zorluklardır. Gül yetiştiriciliği küçük arazilerde yapılmaktadır. Bu ise maliyeti yükseltmektedir. Ayrıca gübre, toplama, sulama, belleme, çapa masrafları da maliyet üzerinde önemli etkiler yapmaktadır. 20 dönüm toprağı olan bir ailenin yaklaşık olarak 36 bin lira masraf yapması gerekmektedir. Bütün bu masrafların karşılanması ancak üreticilerin iyi bir şekilde finanse edilmesi ile sağlanabilir. Fakat bugün, gülyaprağı için düzenli bir taban fiat politikasının uygulanmaması, saptanan taban fiatlarının gülyaprağı satımı yapıldıktan sonra açıklanması (!), üreticileri tefecilerin eline düşürmekte, bu ise bir süre sonra üreticinin ya toprağını elden çıkarmasına, ya da gülcülükten vazgeçmesine yol açmaktadır. Gül yetiştiricilerinin örgütü olan Gülbirlik'e parasal yani kredi olanakları sağlanmaması sonucu üretici ister istemez örgütlenmemiş kredi piyasasına girmektedir. Burada ise kredinin fiatı yani faiz haddi çok yüksektir. Bu bazı hallerde % 100'ü bulmaktadır. Hikmet Çetinkaya İsparta yöresinde yaptığı bir röportajda örgütlenmemiş kredi mekanizmasını canlı bir örnekle şöyle anlatmaktadır :

«Hacı tesbihini bir kez daha şakırdatır...

— Kaç para derdini görür senin?

Köylü sıkıla sıkıla :

— Beş bin lira Hacı emmi.

— Ben sana bir senet hazırlayacağım. Tam onbin liralık bir senet. Üç parça halı vereceğim. Sen bu halıları al Hacı Osman'a götür, satarsın.

Oyun burada başlar. Diyelim metrekaresini 300 liradan aldı halıyı köylü. Alıp gidecek Hacı Osman'a halıları. Hacı Osman şöyle bir ba-

kacak halılara ve değer verecek hemen :

— Metrekaresini yüzelli liradan alayım...

....

Verecektir metrekaresini yüzelli liradan halıları. Onbin liralık senet imzalamıştır tefeci Hacı Mehmet'e ve almıştır halıları. Hacı Mehmet'ten aldığı halıları yarı yarıya satmıştır Hacı Osman'a. Yani üçyüz liradan aldığı onbin lira değerindeki halıyı beş bin liraya vermiştir.» (3)

ÜRETİCİLERİN ÖRGÜTLENMESİ...

Gül yaprağı üreticileri 1947 yılında «İsparta Gülcüler İstihsal ve Satış Kooperatifi»ni kurarak örgütlenmeye gitmişlerdir. Ancak bu ilk örgütlenme egemen sınıfların engellemeleri ile karşılaşmış kooperatife gerekli parasal yardım yapılmamıştır. Kooperatifin büyük zorluklarla İslâmköy'de kurduğu günlük 45 ton kapasiteli gülyağı fabrikası da yine aynı nedenlerden dolayı başarılı olamamıştır.

Daha sonra, 1954 yılında 2834 sayılı yasa uyarınca «Gül ve Gülyağı Tarım Satış Kooperatifleri Birliği - Gülbirlik», 2100 üyeye sahip 11 küçük üretici kooperatifi tarafından kurulmuştur. Ancak kısa bir süre sonra Gülbirlik de daha önce kurulan kooperatiflerin durumuna düşmüş, işlevini yitirmiştir. Bugün Gülbirlik'e 12 kooperatif üye durumundadır. Ancak DPT'nin 1968 sonunda hazırladığı bir rapora göre «mevcut 12 kooperatiften 4'ü gayri faaldir. Bunlardan Eğridir kooperatifine kayıtlı ortaklar gülcülüğü bırakmıştır. Burdur ve Bucak kooperatiflerinin Birliğe mal teslim etme ihtimalleri çok zayıflamıştır. Zira Burdur'da bir Fransız firması 6224 sayılı yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu'ndan faydalanmak suretiyle bir gülyağı fabrikası kurmuştur. Adı geçen kooperatifler mesafenin kısa olması dolayısıyla gülyapraklarını oraya vermektedirler. Ağlasun kooperatifi ulaşım imkânları sağlandığı için yeniden faaliyete geçebilir. Bu takdirde faal kooperatif sayısı 8'den 9'a çıkabilir. Yukarıda adı geçen 4 kooperatiften 3'ü birkaç yıldan beri gayri faaldir. Burdur kooperatifi 1966 yılında gayri faal hale gelmiştir» (4)

Gülyağı bugün oldukça kıymetli bir meta olup, özellikle dış pazarlarda ısrarla aranmaktadır. Bu nedenle, egemen sınıflar ittifakı buradan elde edilecek geliri küçük üreticilere bırakmak istememekte, küçük üreticilerin örgütlerini zorluklarla karşı karşıya bırakmaktadırlar. Çizelge II'den görüleceği gibi Gülbirlik'e açılan krediler devamlı olarak azalmaktadır. Bunun sonucu kooperatif, üreticilere, üre-

ÇİZELGE II

Gülbirlik'e Açılan Krediler

Yıllar	Ürün kredisi	Tesis kredisi
1959	1.511.030 TL.	496.650 TL.
1960	—	—
1961	445.733	—
1962	669.816	—
1963	618.890	130.000
1964	499.774	—
1965	394.311	—
1966	60.000	106.381

Kaynak : Kooperatifçilik Sorunları Araştırması, DPT., 1972, s : 397

tim süreci sırasında gerekli masrafları karşılamak amacıyla kredi açmamakta, hatta satın aldığı güllerin karşılığını bile zamanında ödeyememektedir. Böylece küçük üretici tefeci ve tüccar kucağına itilmektedir. Küçük üreticilere yapılan baskıların bir diğer örneği de, İspartaya bağlı Senir köyünde Köy - Koop tarafından yapılmak istenen gülyağı fabrikasına gerekli olan 3 - 4 milyon lira kredinin verilmeyişidir. (5)

GÜL VE GÜLYAĞI TİCARETİ

Yukarıda da belirttiğimiz gibi gülyağı kozmetik yapımında kullanılmak üzere özellikle A.B.D. ve Fransa tarafından istenen değerli bir kimya sanayii ürünüdür. Gülçiçeğinden iki tür yağ elde edilmektedir. Konkret denilen kalın yağ ancak fabrikalarda üretilebilir. 1 Kg. konkret 300 - 400 Kg. gül çiçeğinden sağlanır. İnce yağ üretiminde ise; endüstriyel damıtma ve köylü tipi damıtma olmak üzere iki yol vardır. 1 Kg. ince yağ için 3000 - 4000 Kg. gül çiçeğinin işlenmesi gerekmektedir. (6) Yöredeki gül çiçeği üretimi çizelge III'de gösterilmiştir.

ÇİZELGE III

Gül Çiçeği Üretimi

Yıllar	Toplam Üretim
1958	2.500 ton
1959	3.100
1960	3.200
1961	2.900
1962	2.700
1963	2.750
1964	2.500
1965	3.000
1966	2.800

Kaynak : Kooperatifçilik Sorunları Araştırması, DPT., 1972, s : 401

Üreticilerin örgütü olan Gülbirlik.» bölgedeki toplam rekoltenin yaklaşık olarak % 17'sini değerlendirebilmektedir. Ancak fabrika kapasitesinin sınırlı olması karşısında istese de fazla gülçiçeği alamaz. 1965 yılında alınan 530 ton gül çiçeğinin bir kısmı bu yüzden gereği gibi işlenememiş, 500 Kg. lık imbiklere 700 Kg. gülçiçeği basılmış, buhar yetmediği için elde edilen gülyağının maliyeti yüksek olmuştur. Birlik gerekli işleme imkânlarına sahip olsa bölge toplam rekoltesinin yaklaşık olarak 1/3'ünü satın alabilir.» (7)

Binlerce kişinin geçimini sağlayan gülcülükte taban fiat sistemi hukuken uygulanmakla beraber, bu, pratikte emperyalistler, onlarla bütünleşmiş yerli tekelci sermaye ve büyük tüccarlar tarafından geçersiz kılınmaktadır. Yıllar itibarıyla gül çiçeğinin kilosuna ödenen taban fiatı şöyle bir gelişim göstermektedir.

ÇİZELGE IV

Gül Çiçeği Taban Fiatları

Yıllar	Taban Fiat
1964	150 kuruş
1965	160
1966	170
1973	850
1975	800

Kaynaklar : Kooperatifçilik Sorunları..., s : 400;

Hikmet Çetinkaya; Gül Üreticileri, Cumhuriyet, 6/7/1976

Ancak bu fiatlar sözde kalmaktadır. Çünkü egemen ittifakın hükümeti taban fiatlarını genellikle hasat sonu ya da hasadın bitimine az bir süre kala açıklamaktadır. Ayrıca, bu fiatların zamanında açıklandığını varsaysak bile, küçük üreticilerin sorunlarının çözümlenmemiş olması nedeniyle, üreticiler gül çiçeğini çok düşük fiatlarla tüccarlara satmak zorundadırlar. Örneğin 1976'da taban fiat 800 kuruş olmasına rağmen, pek çok üretici gül yaprağını 400 - 500 kuruştan satmak zorunda kalmıştır. (8)

İmal edilen gül yağının tamamı ihraç edilmektedir. İhracatın % 90 kadarı Fransa'ya, kalanı ABD'ye yöneliktir. Bugün ihracatta kalın yağ 2000 - 2500 TL. ve ince yağ 40000 - 50000 TL. üzerinden işlem görmektedir. Çizelge V'de 1956 - 1972 yılları arasında ihraç edilen toplam yağ miktarı ve elde edilen gelir gösterilmiştir.

Yapılan hesaplara göre 20 dönüm gül bahçesi olan bir küçük üretici ailesinin yıllık geliri masraflar çıktıktan sonra 20 - 25 bin lira kadardır, ki burada ailenin üyelerinin emeklerinin karşılığı, tefecilere olan borçlar hesaba katılmamıştır. Buna karşılık ihracatçılar sadece bu ailenin sırtından net 20 - 50 bin lira kazanmaktadır. Buna ilaveten «yurt kalkınmasına katkıda bulundukları» ve «döviz sağladıklarını» için hazineden %10 vergi iadesi de almaktadırlar.

Görüldüğü gibi, küçük üretici sürekli olarak sömürülmekte, buna karşılık sömürücü azınlık iktidarı sömürü çarkını istediği gibi işletebilmektedir. Bu nedenle küçük üreticiler egemen ittifak ile uzlaşmaz bir çelişki içindedir küçük üreticilerin ve tüm emekcilerin ürünlerinin ve emeklerinin gerçek karşılığını almaları, emperyalist-kapitalist sistem içinde yer alındığı sürece mümkün olmayacaktır.

ÇIZELGE V : İhraç Edilen Gülyağı ve Değeri

Yıllar	Gülbirlik'çe ihraç miktarı	Gülbirlik'in geliri	Toplam İhracat	Toplam gelir
1956	—	—	558 kg.	582.374 TL.
1957	—	—	559	990.021
1958	67 kg.	131.320 TL.	595	669.021
1959	8	45.600	764	1.175.116
1960	39	298.350	919	1.697.573
1961	36	295.200	935	3.149.464
1962	30	246.000	931	3.681.719
1963	77	631.400	1.570	5.510.302
1964	41	533.000	1.272	4.026 103
1965	91	855.000	1.461	5.433.146
1966	128	1.238.400	1.933	6.535.375
1967	—	—	1.426	5.832.166
1968	—	—	1.888	5.848.258
1969	—	—	3.230	10.298.043
1970	—	—	—	19.410.000
1971	—	—	2.923	18.260.960
1972	—	—	2.634	19.243.613

Kaynaklar : Kooperatifçilik Sorunları Araştırması, DPT., 1972, s : 401/çizelge 5.

Ramazan Sarıtepe; Türkiyede Gülcülük ve Gül Yağı Ticareti, s : 85

NOTLAR :

1) Tarımda küçük üreticilik üzerine TİB bültenlerinde şimdiye değin yayımlanan makaleler şunlardır :
Çukurova'da Pamuk Üretimi ve Sorunları, sayı : 5
Tütün, sayı : 8
Fındık Üretimi ve Üreticileri, sayı : 14
Türkiye'de Tütün Üretimi ve Sorunları, sayı : 15
Ayçiçeği ve Bitkisel Yağ Üretimi, sayı : 16
Üzüm, sayı : 17
Haşhaş Sorunu, sayı : 17
Çay, sayı : 18

2) Gülyağı ihracatının geliştirilmesi hakkında rapor; İGEME, Ankara 1963.

3) Hikmet Çetinkaya; Gül Üreticileri, Cumhuriyet, 5.Temmuz.-1976

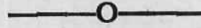
4) Nabi Dinçer - Necati Mutlu - Belgin Güney - Kazım Oksay; Kooperatifçilik Sorunları Araştırması, DPT., Ankara - 1972, sayı : 395

5) Hikmet Çetinkaya; Cumhuriyet 5. Temmuz. 1976

6) Ramazan Sarıtepe; Cumhuriyet s : 83

7) Nabi Dinçer - Necati Mutlu - Belgin Güney - Kâzım Oksay; Cumhuriyet., s : 400

8) Hikmet Çetinkaya; Cumhuriyet 6.Temmuz.1976

ÇOK ULUSLU ŞİRKETLER ÜZERİNE

Çok uluslu şirketlerin (ÇUŞ) dünya ekonomisi ve emperyalist sömürü mekanizmasındaki yeri ve önemiyle ilgili bilinçlenme gün geçtikçe yoğunluk kazanmakta. 1973 yılında 3 trilyon dolarlık gayri safi dünya üretiminin yüzde 15'i veya 450 milyar dolarlık kısmı ÇUŞ'lar tarafından yapıldı. Bu miktarın yaklaşık olarak yarısı ise A. B. D. kökenli ÇUŞ'lara ait.

Bu şirketlerin boyutlarının ne ölçülere vardığını, çeşitli ülkelerin gayri safi milli hasılaları ile ÇUŞ'ların yıllık satışlarını karşılaştırarak ortaya koymak mümkün. Aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi, bu karşılaştırma, ÇUŞ'ların ulaştığı önemli büyüklükleri, sahip oldukları uluslararası etkinliği ve en büyüklerinin ABD kökenli olduğunu ortaya koymakta.

ÇUŞ'lar ve Ülkeler

Gayri Safi Milli Hasıla veya
Gayri Safi Yıllık Satışlar

Milyar Dolar (1970)

1) ABD	974.10	58) Western Electrıc	5.86
2) Sovyetler Bırliği	504.70	61) Gulf Oıl	5.40
3) Japonya	197.18	62) U. S. Steel	4.81
4) Federal Almanya	186.35	65) Volkswagenwerk	4.31
5) Fransa	147.53	66) Westınghouse Electrıc	4.31
6) İngiltere	121.02	67) Standart Oıl (Calif.)	4.19
7) İtalya	93.19	69) Pıhılıps Electrıc	4.16
8- Çin	82.50	71) Brıtısh Petroleum	4.06
9) Kanada	80.38	73) Lıng - Temco - Vought	3.77
10) Hindistan	52.92	74) Standart Oıl (Ind.)	3.73
15) Meksika	33.18	75) Boeıng	3.63
20) Romanya	28.01	76) Dupont	3.62
23) General Motors	24.30	78) Shell Oıl	3.59
25) Pakistan	17.50	79) Imperıal Chemıcal	3.51
27) Standart Oıl (N J)	16.55	80) Brıtısh Steel	3.50
29) Ford Motor	14.98	82) General Telephone	3.44
30) Avusturya	14.31	83) Nıppon Stell	3.40
35) Macaristan	11.33	85) Hıtachı	3.33
36) Royal Dutch/Shell	10.80	86) RCA	3.30
42) Türkiye	9.04	87) Good Year Tıre	3.20
43) General Electrıc	8.73	88) Sıemens	3.20
45) IBM	7.50	90) Libya	3.14
47) Mobil Oıl	7.26	91) Suudi Arabistan	3.14
48) Chrysler	7.00	92) Swıft	3.08
49) Unılever	6.88	93) Farbwerke Hoechst	3.03
50) Kolombiya	6.61	94) Union Carbıde	3.03
53) İTT	6.36	95) Daimler - Benz	3.02
54) Texaco	6.35	98) Bethlehem Steel	2.94
55) Portekiz	6.22	99) Basf	2.87

ÇUŞ'lar güçlerini, dünyadaki yeni olanak ve fırsatları değerlendirerek, kaynaklarını sanayıden sanayiye ve ülkeden ülkeye kaydırarak ve dünya ölçüsünde kâr maksimizasyonunu gerçekleştirerek oluşturuyorlar. ÇUŞ'lar hareketlilik olanaklarını sonuna dek kullanırken, işçiler ve ulusal hükümetler hala belli sınırlar içinde kalmaktalar. Böylece ÇUŞ'lar, büyük ölçüde, denetimden uzak bir biçimde gelecek nesilleri de etkileyecek politikalar oluşturuyorlar.

Bu konudaki en büyük aldatmaca, ÇUŞ'ların yatırım ve işletme politikalarının ve kararlarının en iyi kaynak dağılımını sağladığı ve toplam refahı artırdığı yolundaki iddia Giderek, geri kapitalist ülkelerin ÇUŞ'larla işbirliği yaparak kalkınmalarını sağlayabilecekleri bile ileri sürülüyor. Eldeki veriler ve değerlendirmeler, bu tür iddiaların geçersizliğini ve emperyalist sömürüyü gizleme amacı güttüğünü gösteriyor.

Öte yandan, Amerika'da kimi sendika liderleri (!) ÇUŞ'ları, teknoloji ve üretim olanaklarını yurtdışına taşıdıkları için suçlamakta ve böylece ÇUŞ'ların ABD'nde işsizliği artırdığını, vergi gelirlerini azalttığını ve ödemeler dengesi sorunlarını yoğunlaştırdığını iddia etmekteler. ABD'nde ÇUŞ'ların ekonomik etkilerine ilişkin kaygıların artışına koşut olarak, ABD kökenli ÇUŞ'ların faaliyetlerine karşı dünya ölçüsünde duyulan rahatsızlık giderek belirginleşmekte, yoğunlaşmakta. Birçok ülke, ÇUŞ'ları, ABD etkisinin ve hegemonyasının ekonomik alandaki uzantısı olarak görmekte ve bunların esasta emperyalizmin vazgeçilmez ögelerini oluşturduğunu bilmekteler. Bu nedenle de geri kapitalist ülkelerde üretim araçlarının ulusallaştırılması sorunu politik tartışmanın en önemli konusu haline gelmekte.

ÇUŞ'ların faaliyetlerine karşı ABD'nde ortaya çıkan kaygılar, son 20 yılda ortaya çıkan iki olgu ile açıklanabilir. Bunlardan ilki, imalat sanayiinde dolaysız yatırımlar şeklinde yurtdışına, özellikle Avrupa'ya akan ABD sermayesi. İkincisi ise, yoğunlaşan ABD ödemeler dengesi krizleridir. Bu tür sorunları inceleyip değerlendirmek için ilk olarak kimi kavramlara değinmekte yarar var.

Herşeyden önce ÇUŞ kavramı üzerinde tam bir anlaşma olmadığını belirtmek gerek. Uluslararası işlemleri olan şirketlerden söz edilirken ya «çok uluslu» ya da «uluslararası» kavramlarından biri kullanılmakta. Başlangıçta bu kavramlar ülke dışı satışları büyük oranlara varan şirketler için kullanılıyordu. Savaş sonrası dönemde ise, dış satışları yanında dolaysız yabancı yatırımların da önem kazanması, bu kavramların uygulanmasında kargaşa yarattı. Yukardaki tabloda adıgeçen ÇUŞ'lar incelendiğinde bunların birtakım ortak nitelikler taşıdığı anlaşılıyor. Bir kez, ÇUŞ'lar bir çok ülkede iş yapmakta ve bu ülkelerde üretime ek olarak araştırma ve geliştirme faaliyetlerini de sürdürmekteler. Yönetimleri ve sahiplikleri açısından da çok uluslu bir niteliğe sahipler. Faaliyetleri ulusal sınırları aşmakta ve stratejileri tek merkezden yönetilmekte. ÇUŞ'lar büyük mali olanaklara sahip olduklarından, dünyanın her yanında kârlı olanakları değerlendirebilmekteler. Yıllık satışları 100 milyon dolar ile 40 milyar dolar arasında değişen ÇUŞ'ların ülke dışı satışlarının toplama oranı ortalama yüzde 25 dolayında. Aynı şekilde, yabancı ülkelerdeki dolaysız yatırımları toplam yatırımlarının yüzde 20'sine varmakta.

Ülke dışı yatırımlarla ilgili olarak ÇUŞ'lar dikey ve paralel diye nitelenen ikili bıı yapıya sahip. Di-

key yapılı oluşumda, bir malı üretmek için gerekli parçalar çeşitli ülkelerde üretildikten sonra birleştiriliyor. Diğer bir deyişle, bir malı üretmek için çeşitli ülkelerdeki kuruluşlar arasında bir işbölümü sözkonusu burada. Bu üretim şeklinde, niteliksiz işçiye gerek var. Dolayısıyla, yatırımlarla ilgili yer seçiminde, üretimin kesintisiz olması ve ucuz üretim maliyetleri önemli rol oynuyor.

Paralel yapılı oluşumda ise, bir ana kuruluş ve çeşitli ülkelerdeki şubeler yer alıyor. Bu şubeler üretim kapasiteleri açısından bağımsız birimler ve görevleri belli malları üretip çevre pazarlarında satmak. ÇUŞ'lar kimi zaman geri kapitalist ülkelerdeki üretim birimlerinde ürettikleri malları kendi gelişmiş pazarlarında satmayı amaçlasalar bile, ülke dışı yatırımların ana dürtüsü kârlılığı arttırmanın yanında, çoğu ülkedeki ithal kısıtlamaları ve gümrük duvarının yarattığı pazar sorunundan kurtulmak. Ayrıca, çeşitli pazarların ihtiyaçlarına uygun mal üretme gereği de bu bölgelerde üretim birimi kurmaya neden oluyor.

ÇUŞ'ların gelişimi çeşitli aşamaları içermekte. Başlangıçta, ürettiği malları uluslararası dağıtıcılar aracılığıyla dış pazarlarda satmak amacıyla ihraç eder. İkinci aşamada, yabancı ülkelerde satış şubeleri kurar ve üçüncü aşamada dolaysız yatırımlar yoluyla yabancı ülkelerdeki üretim birimlerinde, o bölge pazarları için mal üretimine geçer. Son aşamada ise, bölgesel üretim birimleri işletme yetkisine sahip olur ve ana merkez yalnızca plânlama ve koordinasyon görevini üstlenir.

Ülke dışındaki dolaysız sermaye yatırımlarının nedenleri ise şöyle sıralanabilir : Diğer ülkelerdeki hammadde kaynaklarını kolayca ele geçirip ucuza kullanarak sömürme, ithalat kısıtlamaları ile gümrük engellerini aşma, üretim ve ulaştırma maliyetlerini minimize etme ve en önemlisi yabancı piyasaları ele geçirmek. Böylece, ÇUŞ'ların stratejileri, esas olarak, piyasa paylarını kendi çıkarlarına göre yeniden düzenleme oluyor. Bu strateji, genellikle kârlılığı arttırmak ve hızlı büyüme oranlarını gerçekleştirmek için yeni pazarlar yaratma aşamasında saldırgan bir nitelik kazanıyor. Böylece, dış pazarlara satış, ihracat yoluyla yetersiz kalmaya başlayınca dolaysız sermaye yatırımları bu ülkelere akmaya başlıyor. Dolayısıyla, Çuş'ların faaliyetlerinin oluşumuna katkıda bulunan iki temel öge, dış pazarları ele geçirmek ve geri kapitalist ülkelerdeki ucuz emekten ucuz üretim maliyetlerinden yararlanmak oluyor. Bütün bunların altında yatan temel nedenin ise daha çok kâr elde etmek ve daha hızlı büyümek olduğu açık.

ÇUŞ'lar dünya ihracatı içinde yüzde 25'lik bir paya sahip ve ÇUŞ'ların ihracatı dünya ihracatına oranla daha hızlı büyüyor. Bu şirketlerin ABD dış ticaretini olumsuz yönde etkilediği savı ise yanlış. Çünkü ABD Senatosu Mali Konular Komitesi'nin Şubat 1973'de yayınlanan bir raporuna göre, 1966 - 70 döneminde ABD kökenli ÇUŞ'lar ABD ticaret dengesine 3,4 milyar dolarlık olumlu bir katkıda bulunmuşlar. Sanayi kesimleri itibariyle ise ABD ihracatı 24 kesimde 7,3 milyar dolarlık bir artış gösterirken, diğer 8 sanayi kesiminde ithalat artışı ancak 3,4 milyar dolar düzeyinde kalmış. Bu rakamlar, ÇUŞ'ların faaliyetleri sonucunda ABD'nin dış ticaretteki kazancını artırdığını gösteriyor.

Diğer bir aldatmaca ise ÇUŞ'ların faaliyetlerinin ABD'nde işsizliği artırdığı iddiası. ABD Senato Raporu, incelenen dönemde, ABD sanayi

kesimindeki işçi sayısının oldukça hızlı bir biçimde arttığını ortaya koyuyor.

Buna benzer diğer iddiaları da gene Batı kaynaklı verileri kullanarak çürütmek kolay. Ancak burada önemli olan, ÇUŞ'ların kapitalizmin emperyalizm aşamasında, emperyalist sömürü mekanizmasının önemli bir parçasını oluşturduğunun bilincine varıp, bu tür şirketleri bu temel işlevleri açısından değerlendirmek. Bu yapıldığında, ÇUŞ'lara ilişkin iddia ve tartışmalar açıklık kazanıyor, yanlış dfeğerlendirmeler önlenebiliyor.

———o———

TÜM İKTİSATÇILAR BİRLİĞİ RESİMLİ İŞÇİ DİZİSİ

No	1 :	PAHALILIK	2,5 TL.
No	2 :	TÜRKİYE'DE SINIFLAR	2,5 TL.
No	3 :	TÜRKİYE'DE İŞÇİ HAKLARI	2,5 TL.
	—	İŞSİZLİK	(Çıkacak)
	—	GREV	(Çıkacak)
	—	TEKELCİ SERMAYE İLE İÇİÇE	(Çıkacak)

25 TL. YE KADAR OLAN İSTEKLER İÇİN POSTA PULU GÖNDERİLMESİ RİCA OLUNUR. ÖDEMELİ GÖNDERİLİR.

———o———

Pul

Gön : *TÜM İKTİSATÇILAR BİRLİĞİ AYLIK BÜLTENİ*
Karanfil Sok. 14/10 Kızılay-Ankara

ADRES: